

MINYA KÁROLY

ÚJ SZAVAK I.

MINYA KÁROLY

ÚJ SZAVAK I.

Nyelvünk 1250 új szava értelmezésekkel
és példamondatokkal

TINTA KÖNYVKIADÓ
BUDAPEST, 2007

AZ ÉKESSZÓLÁS KISKÖNYVTÁRA 3.

Sorozatszerkesztő

BÁRDOSI VILMOS, KISS GÁBOR

A könyv megjelenését támogatta
a Nyíregyházi Főiskola Tudományos Bizottsága,
a Nyíregyházi Főiskola Bölcsészettudományi és Művészeti Főiskolai
Karának Tudományos Bizottsága.

Lektor

ZIMÁNYI ÁRPÁD

Az Utótag szerinti szómutatót Kiss Gábor állította össze.

Első kiadás, 2007

ISSN 1786-4925

ISBN 978-963-7094-74-3

© Minya Károly, 2007

© TINTA Könyvkiadó, 2007

Kiadja a Tinta Könyvkiadó, Budapest
A kiadásért felel a Tinta Könyvkiadó igazgatója
Felelős szerkesztő: Temesi Viola
Tördelés: Bagu László

Minden jog fenntartva

Előszó

Nagy valószínűséggel állíthatjuk, hogy a jövő történelemtankönyvei az 1989/90-es évet, a rendszerváltás, illetőleg -változás évszámát egy új periódus határkövének fogják tekinteni. Így ez az évszám a nyelvtörténetben, a szókészlet történetében is új fejezetet nyit, hisz a demokratikus államforma megteremtése, a nyugati országokhoz és az európai közösségekhez való csatlakozásunk, valamint az informatikai áramlatokba, társadalmakba történő bekapcsolódásunk olyan mennyiségi és minőségi változást hozott és hoz, amely folyamatos nyelvújítással és nyelvújulással ér fel. Egyéb okok is a változások lendületét erősítették fel: leomlott a vasfüggöny, megnyíltak a határok, az emberek megismerkedhettek egy más, új világgal. Az idegen nyelvek tanulását nemcsak az idegenforgalom s a szabad utazás indokolta és tette lehetővé, hanem a bennünket elárasztó „szatellitok” is: megnyíltak az égi televíziócsatornák, közel ötven idegen nyelvű adás vételére lett lehetőség. Bővültek a nemzetközi gazdasági kapcsolatok is, egyre több vegyes tulajdonú vállalkozás jött létre.

Összességében az új szavak születésének elsődleges oka az emberi gondolkodásban keresendő. A nyelvet beszélő közösség társadalmi életében bekövetkező változás és differenciálódás, s az ennek nyomán felbukkanó új fogalmak, értelmi árnyalatok kifejezésének kényszerítő szükségé hozza létre a neologizmusokat.

Bizton állíthatjuk, hogy a forradalminak tekinthető társadalmi, gazdasági, kulturális változások a nyelvre is megtették hatásukat, és természetesen annak legváltozékonyabb részét, a szókincset érintették. Hiszen a szókincs a nyelv legkevésbé állandó része, a szókincs alkotta rendszer nem olyan zárt, mint akár a hangtan vagy a ragozási rendszer, s a szavak különféle összefüggési rendszere olyan laza, hogy egy szó kihullása vagy bekerülése nem zavarja meg.

A megszülető új szavakat két nagy csoportba sorolhatjuk. Egyrészt vannak olyan kifejezések, amelyek gyakorlati céllal jönnek létre, jól tükrözik a társadalmi, politikai, gazdasági és kulturális élet változásait. A nyelvet ennek megfelelően mindig bővíteni kell új kifejezésekkel, hiszen a változó, mindennapi életben égető szükség van új szavakra. Ez az igény először a XVIII. század végén és a XIX. században, a nyelvújítás

korában jelentkezett. Nagyobb arányúvá mindenképpen azokban a történelmi-társadalmi szakaszokban válik, amelyekben a nyelv megújítására a beszélők kisebb vagy nagyobb közösségének szüksége van, így nagyobb társadalmi változások után, például a rendszerváltást követően is. A nyelv állományának szükségszerű új elemekkel való bővülése a nyelv életének állandó kísérőjelensége.

Létrejöttük motivációja többféle lehet.

1. Valamilyen új tárgy megjelenése: *árazógép, autóriasztó, bankkártya, csipeszmikrofon, egérpád, fekvőrendőr, filmtabletta, fűszerkeverék, házimozi, homlokpánt, italautomata, kaputelefon, kerékbilincs, mozgásérzékelő, nadrágpelenka, óriásplakát, övtáska, pillepalack, plasztikpéNZ, spotlámpa, sugógép, szobabicikli, tépőzár, üzenetrögzítő stb.*

2. Valamilyen új intézmény, szervezet megalakulása: *alkotmánybíróság, inkubátorház, közalapítvány, lakás-takarékpénztár, magánnyugdíjpénztár, márkaszerviz, menekülttábor, terméktanács stb.*

3. Valamilyen új eljárás megjelenése: *fóliahegesztés, hangposta, hatáselemzés, indításblokkolás, pilótajáték, újrateremtés, vákuumsomagolás, vonalkód stb.*

4. Valamilyen új foglalkozás létrejötté: *akupunktőr, alkotmánybíró, békefenntartó, bérkoldus, bróker, fejvadász, felszámolóbiztos, frakcióvezető, gazdajegyző, informatikus, kérdezőbiztos, kutyakozmetikus, metrórendőrség, privatizátor, termékmenedzser, természetgyógyász stb.*

5. Valamilyen új sportág kialakulása: *curling, fallabda, siakrobatika, strandröplabda stb.*

Alkalminak tekinthető az új szavak másik csoportja. Az idesorolható új keletű kifejezések nem kerülnek be a nemzeti nyelv szókészletébe, egyszeri előfordulások, amelyeket a pillanatnyi tartalmi és stílári szükségesség hoz létre. Tehát az eddig „hapax legomenon” címszó alatt felsorolt szavak tartoznak ide. Ezek az expresszivitás érdekében megalkotott költői, írói, újságírói alakok, az alkalmyszerűség jegyében jönnek létre. Megalkotásukkor a cél az egyediség, az egyszerűség, a szuggesztív kifejezésmód, ritkán a meghökkenítés. Újdonságerejüket szinte végig megőrzik, nevezhetjük őket „szezonális szavaknak” is. Legjelentősebb előfordulási területük a sajtó. Ezeket az újságírók gyakran erősítik helyesírási elkülönítéssel. Egyrészt az újonnan alkotott szót idézőjelbe teszik. Pl.: „Menekülési útvonalakat kell fejben és papíron elkészítenie annak, aki családvédőnek, »babatestőrnek« tanul, ... *ovizsarura* ma már sokaknak szüksége lehet.” Másrészt a sajtónyelvi új kifejezések helyesírási jelzése a kötőjelezés. Tehát az egyébként kételemű, egybeírandó, általá-

ban jelentéssűrítő összetételeket, ritkábban jelzős szó szerkezeteket ugyan-csak szokatlanságuk miatt és ennek jelölésére kötőjellel írják. Pl.: „Ez a »*techno-ifjúság*« csak abban különbözik az idősebb generációktól, hogy a korszellem diktálta módon szórakozik: műanyag ruhában, műanyag-gal dekorált vendéglátó-ipari egységekben műanyag italokat és ételeket, valamint művi úton előállított szereket és gépzene-t fogyaszt.” Mivel ezek a kifejezések még nem „szótárérettek”, nem találhatóak meg ebben a szótárban.

Az új szavak szótártípusa nagyon kedvelt a nagy nyugat-európai nyelvekben, különösen az angolban. Az oxfordi és a cambridge-i kiadók jóvoltából évtizedek óta jelennek meg ilyen munkák Nagy-Britanniában. Ugyanakkor született már szlovák nyelven is többek között. Ily módon ez a kötet hiánypótló kiadvány, 1250 új szó található benne, olyanok, amelyek az 1980-as évek vége óta kerültek be nyelvünkbe. A szócikkekben a címszó mellett olvasható a kifejezés szófaja, létrejöttének a módja, azaz milyen szóalkotási móddal jött létre (ebben is új a szótár), majd a stílusminősítése. Az idegen szavak esetében az átadó nyelv szerepel, illetve a kiejtése. Ez utóbbiak helyesírása gyakran kettős, jelezve azt, hogy a jövevényszóvá válás útján vannak, pl.: *chotel ~ csetel, fiesta ~ fieszta*. Újdonsága a szótárnak az, hogy a példamondatok sokkal tartalmasabbak, mint a korábbiaké, a Magyar Nemzeti Szövegtár, illetve egyéb internetes honlapok segítségével sajtónyelvi, tudományos stb. jellegű, valóban leírt, s nem a szótáríró által alkotott mondatok szerepelnek. A szavak etimológiája csak a szövegyüléssel, elvonással és rövidüléssel keletkezett kifejezések esetében adom meg.

Néhány adat. A szavak létrejöttét tekintve a szótárban 801 összetétel található, leggyakoribb ezen belül a jelentéssűrítő összetétel (*foltvarrás, rádiótávcső*). Ennek a legfőbb oka az, hogy a szavaknak egyre bonyolultabb jelentéstartalmat kell közvetíteniük. Szóképzéssel 68 kifejezés keletkezett, gyakran több képző összekapcsolódásával (*átláthatóság, dartsozik*), tükörszóra, illetve jelentésbővülésre 28 (*átvilágítás, klíma*), szórövidülésre 16 (*narkó, szocpol*), szövegyülésre 12 (*eurokrata, tankini*), betűszóra 9 (*CD ~ cédé, GMO*), elvonásra 6 példa található (*fénymásol, közgyógyellátott*). A kifejezések eredetét tekintve az angol szavak száma a legnagyobb: 219 (*palmtop, outlet*), természetesen ezek gyakran latin eredetűek. Latin szó 62 (*agrarium, akupunktúra*), francia 13 (*bonmot, petanque*), görög 7 (*dizsgráfia, allergológus*), német 6 (*müzli, kredit*),

japán 6 (*karaoke, tamagocsi*), olasz 5 (*kapucsinó, paparazzo*), orosz (*glasznosztj, peresztrojka*) és spanyol (*pláza, fieszta*) 2–2 található a szótárban.

A szavak szófaját tekintve 1085 főnév (FN), 95 melléknév (MN), 78 ige, 3 melléknévi igenév és 1 határozószó olvasható a szótárban.

A könyv igyekszik azt az arany középutat megtalálni, amely az alkalmi, egyszeri kifejezések, valamint a szótárérett és már-már meghonosodó szavak között húzódik. Ennek következtében nyilvánvalóan kétféle kritika fogalmazódhat meg az olvasóban: bizonyos kifejezések miért vannak benne a szótárban? Bizonyos kifejezések miért nincsenek a szótárban? Ez utóbbira a válasz az, hogy majd a következő részében, mert mint a címlapon is látható, ez az Új szavak I. része, s terveim szerint két-, háromévente megjelenik az újabb kötete. A könyv viszonylag gyakori megjelenésének köszönhetően tudom követni a szókincs változásának a gyorsaságát. Másrészt „válasz” a joggal megfogalmazódó kifogásokra: a kiadóval együtt örömmel várunk minden megjegyzést és javaslatot a következő e-mail címre: info@tintakiado.hu.

Kötetünk végén található egy mutató, amely az összetételi utótag szerint adja meg a szavakat.

A szótár megírásához saját gyűjtésem mellett a következő műveket használtam fel:

- BALÁZS GÉZA: *Új szavak, kifejezések (1998–2005)*. In. Balázs Géza (szerk.): *Jelentés a magyar nyelvről*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2005. 142–175.
- KISS GÁBOR–PUSZTAI FERENC: *Új szavak, új jelentések 1997-ből*. Budapest, Tinta Könyvkiadó, Budapest, 1999.
- MINYA KÁROLY: *Mai magyar nyelvújítás*. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2003.
- PUSZTAI FERENC (főszerk.): *Magyar értelmező kéziszótár*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2003.
- TÓTFALUSI ISTVÁN: *Idegenszó-tár. Idegen szavak értelmező és etimológiai szótára*. Tinta Könyvkiadó, Budapest, 2004.

A szótárban a következő rövidítések találhatók:

- Biol = biológia
- Biz = bizalmas
- Hiv = hivatalos
- Inf = informatika
- Jog = jogtudomány

Kat = katonaság

Ker = kereskedelem

Konyha = konyhaművészet, szakácsmesterség

Közg = közgazdaságtan

Közl = közúti közlekedés

Műsz = műszaki nyelv

Okt = oktatás

Orv = orvostudomány

Pénz = pénzügy

Pol = politika

Pszich = pszichológia

Sajtó = sajtónyelvi

Sp = sportnyelvi

Szór = szórakozás

Szeretnék köszönetet mondani Zimányi Árpádnak az alapos lektorálásért, Balázs Gézának az új szavakért, Kiss Gábornak a szakmai biztatásért és feleségemnek a sok-sok segítségért.

Nyíregyháza–Sóstóhegy, 2007. május

Minya Károly